

2012 წლის სვანეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის ანგარიში (შედეგები)

ავტორი: ზვიად კვიციანი

2011 წლის აგვისტო-სექტემბერში ივ.ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიაში პირველად ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის, არქეოლოგიის ინსტიტუტის მიერ განხორციელდა სვანეთის სასწავლო-სამეცნიერო არქეოლოგიური ექსპედიცია. ექსპედიციის ამოცანა-მიზანი გახლდათ სვანეთის მდიდარი კულტურული მემკვიდრეობის შესწავლა, ასევე სადაზვერვო არქეოლოგიური კვლევა ძიება. სვანეთის აქამდე უცნობი მატერიალური ძეგლების გამომზეურება.

განხორციელებული სამუშაოების შედეგად გამოვლენილია მნიშვნელოვანი არქეოლოგიური ძეგლები: მეტალურგიული კერა ძვ.წ. VIII-VII სს. (ჭუბერის თემი, სოფ. ქუედა მარდი), ანტიკური ხანის მინის საწარმოს ნაშთები ძვ.წ. I-ახ.წ. I სს. (მულახის თემი, სოფ. არცხელი), მრავალფენიანი ნამოსახლარი და სამაროვანი (ფარის თემი, სოფელი ბოგრეში), შუაბრინჯაოს ხანის სამაროვანი(ფარის თემი სოფ.ლუჰა) შუასაუკუნეების ნამოსახლარი. (ბეჩოს თემი სოფ.უშხვანარი),გვიანიშუასაუკუნეების სამაროვანი(ეცერის თემი,სოფ.ეპუთი). გარდა ამისა ექსპედიციის მიერ აღწერილია მოსახლეობაში გაბნეული უამრავი უძველესი არტეფაქტი ბრინჯაოს ეპოქიდან დაწყებული გვიანი შუასაუკუნეებით დამთავრებული. უნიკალური საიუველირო კოლექცია. სვანეთის საიუველირო-საოქრომჭედლო ნივთების აღმოჩენა პირველი შემთხვევაა ქართულ არქეოლოგიაში.

2012 წლის აგვისტო-სექტემბერში ივ.ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის, არქეოლოგიის ინსტიტუტმა გააგრძელა სვანეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის საველე სამუშაოები.

ექსპედიციის შემადგენლობაში შედიოდნენ: თსუ პროფ.ზვიად კვიციანი (ექსპედიციის ხელმძღვანელი) ემერიტუს პროფესორი გურამ გრიგოლია,პროფ.ვახტანგ ლიჩელი, პროფ. თ. თოდუა, რ. ხვისტანი (სსუ პროფესორი მოწვეული), მ.ცინდელიანი(ეროვნული მუზეუმის უფ. მეც. თანამშრომელი მოწვეული), გ. კარელიძე (თსუ) დოქტორანტი და სტუდენტები გ. კვარაცხელია, მ. შალამბერიძე, ო. აბუაშვილი. ბ.კვარაცხელია.

ექსპედიციის შემადგენლობაში შედიოდნენ: თსუ პროფ.ზვიად კვიციანი (ექსპედიციის ხელმძღვანელი) პროფ.ვახტანგ ლიჩელი, პროფ. თემურ. თოდუა, .რევაზ.ხვისტანი(სსუ პროფესორი მოწვეული),თამარ.ჩეკურიშვილი,(არქიტექტორი) ირაკლი.სოზიაშვი(თსუ)დოქტორანტი და სტუდენტები სულიკო.კობერიძე, ბესარიონ.ხიხაძე,

ექსპედიციის ამოცანა-მიზანი გახლდათ დიდი ისტორიული მნიშვნელობის მქონე არქეოლოგიური ძეგლების (პირველ რიგში ბოგრემის სამაროვნისა და ნამოსახლარის) გადარჩენა. ჩვენი პროექტის ძირითადი ძეგლი იფარის თემის სოფ. ბოგრეში(ბოგ“-სვანურად ხიდს ნიშნავს)

ბოგრემის გორის ნამოსახლარი და სამაროვანი მდებარეობს მესტიის რაიონში, სოფ. იფარის ტერიტორიაზე, მდ. ენგურის მარჯვენა ნაპირზე წამომართულ პლატოზე, უშუალოდ მესტია-უშგულის გზატკეცილთან . ზ.დ. 1500-1600 მეტრზე მდ.ადიშურასა და მდ.ენგურის შესართავებთან.

ნამოსახლარი გამართულია მაღალ ბუნებრივ ფერდობზე. ფერდობის სიმაღლე საავტომობილოგზასთან 2,5 მეტრს უდრის.

ბოგრემის ინვენტარი ახლო პარალელებს პოულობს როგორც ჩრდილო კავკასიურ¹, ასევე კოლხეთის დაბლობის მასალებთან² ამ სამარხის აღმოჩენა იმითაცაა მნიშვნელოვანი, რომ კოლხეთში იშვიათი გამონაკლისის გარდა (საჩხერე³ გაგიდა⁴, ბრილის ადრეული სამარხები⁵, დოლმენები⁶) დღემდე არ იყო მიკვლეული ადრე და შუაბრინჯაოს ხანის სამაროვნები და ცალკეული სამარხები. ჩვენი ცოდნა სვანეთის გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ნამოსახლარებისა და სამაროვნების არსებობაზე ძალზე მწირია. სამწუხაროდ, ამ კატეგორიის ძეგლები (ნამოსახლარები – „სოფ. იფარში“- „ლასილა-ლაროლარ“, „ლასილა-სგიმუღდ“ სოფ. „კალაში“, „სკარემის გორა“; მესტიაში- „ზურუღდ“; ქართვანის სამაროვანი სტაციონალური არქეოლოგიური გათხრებით ჯერ არ ყოფილა შესწავლილი

მკვლევართა ნაწილის ვარაუდით, აღმოჩენილი ინვენტარი სამარხეული მასალაა და წარმოადგენს ადრებრინჯაოს ხანის ყორღანულ სამარხს⁷. ნაწილი მკვლევარებისა ფიქრობს, რომ აღნიშნული სამარხი რიგი ელემენტებით უკავშირდება გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის კოლხეთის სამაროვნებს⁸. ბოგრემის სამაროვანს, ქარვთანის (ბეჩო), ლარილარის (ჭუბერი) და ბრილის (ღები სამაროვნებთან ერთად მკვლევარები შესაბამისი ეპოქის კოლხეთის ბარსა და ჩრდილოეთ კავკასიის რეგიონებს შორის დამაკავშირებელ რგოლად მიიჩნევენ

როგორც აღვნიშნეთ, ბოგრემის სამაროვანი გზის მშენებლების და მეწყერის მიერ იქნა დაზიანებული და აქ ფართომასშტაბიანი საველე სამუშაოები არ განხორციელებულა.. 2011 წელს სვანეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ სამარხის მიმდებარე ტერიტორიის დაზვერვის, სტრატეგრაფიული ჭრილების გაკეთების შემდომ დაფიქსირდა მრავალფენიანი ნამოსახლარი. დელის მარჯვენა ნაპირის გასწვრივ მდებარე მონაკვეთზე მოშიშვლებულ ტერიტორიაზე აღმოსავლეთის მხრიდან სტრატეგრაფიისათვის ვერტიკალურად ჩამოვჭერით და პრეპარაციაც ჩავატარეთ ერთი პატარა მონაკვეთის. გაწმენდის შემდეგ ასეთი სურათი გამოჩნდა: დელის ზედაპირიდან ნამოსახლარის მაღალ წერტილამდე $n=2,27$ მ. ამ სიმაღლეზე გამოიკვეთა ერთი ფენა. ამ ფენის $n = 1,30$ მ. ფენა შედგებოდა უწესრიგოდ განლაგებული დიდი ზომის რიყის ქვებისა და დანახშირებული ძელისაგან. რიყის ქვების სისქე = 40 სმ; ხოლო დანახშირებული ნიადაგის = 20 სმ.

აღწერილი ფენის შემდეგ, მის ზემოთ დაფიქსირდა საშუალო და მცირე ზომის რიყის ქვების უწესრიგო წყობა. მისი სისქე = 60 სმ. ის სრულიად სტერილურია. როგორც ჩანს, ეს ნაყარი ქვებია.

№1 მონაკვეთიდან სამხრეთისკენ 7 მ-ის მანძილზე ვერტიკალურად ჩამოვასუფთავეთ №2 მონაკვეთი. პრეპარაციის შედეგად შემდეგი სურათი ვიხილეთ: №2 მონაკვეთის საერთო $n = 2,40$ მ; მიწის ზედაპირიდან ნახანძრავლ ფენამდე $n=70$ სმ ნახანძრავლი ფენის სისქე = 40 სმ; მიწის ზედაპირიდან მეორე ფენის სისქე = 30 სმ. მეორე ფენაში აღმოჩნდა კერამიკის (ჭურჭლის კედლის) ერთი ფრაგმენტი, რომელიც შესაძლოა ქვევრის გვირგინისა და ყელის ფრაგმენტი იყოს იგი მოშავო-მოყავისფროა, გამომწვარი, სქელკედლიანი კვარცისა და ქარსის მინარევებით. ყელის არეში ჰორიზონტალურად ორ რიგად შემოუყვება ნაჭდევები .ფენაში ძლიერი ხანძრის კვალი დადასტურდა.

2012 წლის აგვისტოში სვანეთის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ ბოგრემის ნამოსახლარზე საველე სამუშაოები გააგრძელა

ექსპედიციის 7 წევრი ადგილზე ჩამოვიდა 18 აგვისტოს უამშიდობის გამო საველე სამუშაოები 20 აგვისტოს დაიწყო.

შეირჩა ადგილი, რომელსაც ეწოდება „ბაპანი“ (მღვდლისეული) იგი წარმოადგენს ფერდობს. არჩეული იქნა გასათხრელად ხელსაყრელი ადგილი. განისაზღვრა ჩრდილოეთი მიმართულება, ტერიტორია დაკვადრატდა, თითოეული კვადრატის ზომაა 4X4. ჩვენი თხრილი ემთხვევა B₂ კვადრატს. კვადრატის გარეთ მონიშნა 2 მყარი წერტილი. ისინი წარმოადგენენ ელექტროგადამცემ ბოძებს. რელიეფის სირთულიდან გამომდინარე

ფერდობის შემადღებულ ადგილას მდგარ ბომბე ძირიდან 1,98-მ-ზე შეირჩა ნულოვანი წრტილი, ამის შემდგომ იგი გადმოვიტანეთ B₂ კვადრატთან, სადაც გაივლო თარაზო 0-დან 2,2სმ-ზე. კვადრატის უკიდურეს ჩრდილო-დასავლეთ კუთხესა და ელექტროგადამცემ ბომბებს შორის მანძილია 20.94მ. ყოველივე ამაზე დაყრდნობით შედგა ნახაზი, რომელზეც დატანილია კვადრატები.

სამუშაოების შედეგად მოიხსნა ჰუმუსის 20-30 სმ სიმძლავრის ფენა. აღმოჩნდა ნაყარ ფენაში სავარაუდოდ ოსტეოლოგიური და შუა საუკუნეების შავად და წითლად გამომწვარი კერამიკის ფრაგმენტები.

B₂ კვადრატში, მიწის ფენის მოხსნისას თხრილის ჩრდილო-დასავლეთით დაფიქსირდა ზრდასრული ადამიანის ბარძაყის ძვალი. და პრეპარაციისა და- გაწმენდის შედეგად აღმოჩნდა, რომ ჩონჩხი ეკუთვნის ახალგაზრდა მამაკაცს, რომელიც არის 1.80სმ. სიმაღლის. დაკრძალვის წესი ქრისტიანულია ამას ადასტურებს ის რომ მიცვალებული წევს თავით დასავლეთით, გამოტოლი მდგომარეობაში გულზე ხელდაკრეფილი. უინვენტარო, გარშემო შეიმჩნეოდა ნახშირისა და გადამწვარი თიხის ფენა. მიცვალებულის თავის ქალის პრეპარაციისათვის დაგვჭირდა თხრილის გაფართოება 1X1 მ. სადაც გამოიკვეთა ქვითკირით ნაგები კედლის ნაშთი.სავარაუდოა აქ ყოფილიყო ეკლესიის ნანგრევები მიცვალებულის ძირითადი ნაწილი მდებარეობს B₂ კვადრატში მხოლოდ თავის ქალის ნახევარი გადადის B₁ -ში.სამარხი დატანილია გენერალურ გეგმაზე. დონიდან 1.0მ. მიცვალებულს ჩრდილო დასავლეთ ნაწილში აღმოჩნდა სავარაუდოდ ხანძრისგან ძლიერ დეფორმირებული ჭურჭლის ფრაგმენტი. ხაზოვანი, ორნამენტით, სქელკედლიანი.

ჩონჩხი გაიწმინდა ბოლომდე, მოხდა მისი ფოტოფიქსაცია და ძვლები აიკრიფა და დავიწყეთ დაღრმავება მოიხსნა 11სმ. სიმძლავრის ამორფული მასა რომელშიც ირეოდა სხვადასხვა ფენა, ეს სავარაუდოდ გამოწვეულია რელიეფის გამო. 0 დონიდან -4.11სმ-ზე აღმოჩნდა შუა საუკუნეების ორწვერა ისრის პირი და მომცრო ზომის რკინის დანა.

B₂ კვადრატის უკიდურეს ჩრდილო დასავლეთ ნაწილში აღმოჩნდა ჩონჩხი მენჯისა და ქვედა კიდურების ძვლები. ნულოვანი დონიდან -4.10მ-ზე მიცვალებული დაკრძალულია ნახევრად ემბრიონულ პოზაში. მასზე დაყრდნობით გაკეთდა აღნიშნული ჭრილი მდებარეობს B₂ კვადრატის აღმოსავლეთ ხაზზე. მისი უმაღლესი წერტილია 0-დან -3.259, ყველაზე დაბალი -3.73, თიხნარი ფენა მდებარეობს 0-დან -4.43მ -ზე. საერთო ჯამში თხრილი მოქცეულია -3.25მ-დან -4.73მ-ს შორის (ს.ა.#5)

B2 კვადრატის აღმოსავლეთ ნაწილში დავიწყეთ დაღრმავება მოვხსენით 35სმ. სიმძლავრის მიწა. აქ უკვე გამოიკვეთა თიხატკეპნილი იატაკი. ის გრძელდება 20სმ. სისქზე. შემდეგ უწესრიგოდ განლაგებული 35-45სმ. დიამეტრის ლოდები დაფიქსირდა. მისი მოხსნის შემდეგ დადასტურდა ადგილობრივი ნიადაგისთვის დამახასიათებელი გრუნტის შეფერილი ფენა. ასევე მოხდა ჭრილის გრაფიკული ფიქსაცია. სულ დადასტურდა ექვსი სტრატოგრაფიული ფენა.

1. ჰუმუსიანი ფენა-30 სმ
2. ნაყარი ფენა, რომელშიაც ამოდიოდა ცხოველთა ძვლები.-20 სმ
3. ხრეშოვანი მასა-30სმ
4. მოტკეპნილი შავმიწა-10 სმ
5. ნახანძრალი ფენა-20 სმ.
6. თიხნარი-10 სმ

გრუნტი

ჩატარებული საველე სამუშაოების შედეგად შემდეგი სურათი გამოიკვეთა: ბოგრემის(ბაპანის) ფერდობი, რომელიც მკვლევარებს ბრინჯაოს ხანის სამაროვან მიაჩნდათ, დადასტურდა შუასაუკუნეების სამარხები, ხოლო ქვედა ფენები, როგორც ჩანს ნამოსახლარია, მართალია ინვენტარი ძალზე მწირია, კერამიკის ფრაგმენტი ,ძლოვანი მასალა, და ამის საფუძველზე რთულია საბოლოო დასკვნის გამოტანა, მაგრამ ფერდობის ფენები :დანახშირებული ხის ძელების ფრაგმენტები, მოტკეპნილი შავმიწა, ნახანძრალი ფენა,, თიხატკეპნილი მოყვითალო იატაკი გვაძლევს იმის დასკვნის საშუალებას, რომ აღნიშნული ფერდობი გვიანბრინჯაოადრკინის ხანის ნამოსახლარად მივიჩნიოთ.

როგორც ცნობილია გვიანბრინჯაო ადრერკინის ხანაში კოლხეთში გვხვდება ნამოსახლარების გამართვა ხელოვნურ ბორცვებზე, ხოლო მთისწინა ზოლში, მათ გვერდით სამოსახლოდ გამოიყენება ბუნებრივი შემადლებული ადგილები (ლომურის გორა მარტვილის რ-ნი, დიდი ქირსა-წალენჯიხის რ-ნი, დათეშიძეების გორა-ქ.ქუთაისის ტერტორია.

კოლხური კულტურის ფენების შემცველი ნამოსახლარებია, (ეშერა I , ეშერა II სოხუმის მთა) რომლებიც გამართულია მაღალი ბუნებრივი ბორცვების მწვერვალებზე და ფერდობებზე .მცირე შემადლებებზე (ყულანურხვა,ააქსტა)

არქიტექტურული ნაგებობანი ბოგრემის ფერდობზე ფრაგმენტული სახითაა შემორჩენილი. უნდა ვიფიქროთ, რომ ჩვეულებრივად გავრცელებული იყო ორი ძირითადი ტიპის ნაგებობა: ჯარგვლისებური წყობის (სქელი მორებითა და ძელებით ნაშენები) და სარ-ლასტზე

გამართული ფეხისმაგვარი წნულკედლიანი. ალბათ ორივე ტიპის ნაგებობა თიხით იყო შელესილი. შესაძლებელია აქ ყოფილიყო სარ-ლასტზე გამართული საცხოვრებელი სახლები ანდა შესაძლოა, ნახევრად მიწურები (ისევე, როგორც მაჭარის ნამოსახლარი(გულრიფშის რ-ნი)(158 ბჟანია) გუანდრას ნამოსახლარი (გუდაუთის რ-ნი))

ისევე როგორც კოლხეთის ნამოსახლართა უმეტესობისა ბოგრემის ნამოსახლარზეც სპილენძის ან ბრინჯაოს ნივთი არ დადასტურებულა.

დღემდე კოლხეთის დაბლობის ტერიტორიაზე გამოვლენილი ბრინჯაოს ხანის ნამოსახლარების დათარიღების საკითხში ერთიანი აზრი არ არსებობს. მკვლევარებს განსხვავებული მოსაზრებები აქვთ, სტრატეგრაფიის, ქრონოლოგიისა და პერიოდიზაციის საკითხებზე¹

რაც შეეხება 1979 წლის აღმოჩენას, ჩვენი აზრით, როგორც ჩანს ბულდოზერმა დააზიანა შუასაუკუნების სამარხები(მლოვანი მასალაც აქედან დადასტურდა ბულდოზერის ნიჩაბმა როგორც ჩანს ფენები ერთმანეთში აზილა.). ხოლო რაც შეეხება ინვენტარს არ არის გამორიცხული, რომ ის შესაძლოა ბრინჯაოს ხანის განძიც იყოს, როგორც ვიცით ამ პერიოდში განძების არსებობა კოლხეთში ხშირია, მით უმეტეს იმ ადგილას ერთადერთი კერამიკული ჭურჭელი. მსხვილმარცვლოვანი თიხისაგან ხელით ნაძერწი სასმისია. იგი მუქყავისფრადაა გამომწვარი, აქვს ფართო პირი, ბრტყელი ძირი და ოდნავ გამოსახული მუცელი, რომლის არეში ირიბად შემოუყვება ნაჭდევი ორნამენტი, სასმისის სიმაღლე – 11 სმ, პირის დიამეტრი – 8 სმ, ძირის დიამეტრი – 6,5 სმ

კატეგორიული დასკვნის გამოტანა შესაძლებელი გახდება გადარჩენილ უბნებზე სტაციონარული გათხრების ჩატარების შემდეგ, რისი საშუალებაც მომავალში იქნება.

გარდა ზემოთ აღნიშნული ნაეკლესიარისა ექსპედიციის წევრებმა თამარ ჩეკურიშვილმა და ირაკლი სოზიშვილმა ადგილობრივ მცხოვრებ იური გულბანთან ერთად მონახულეს სოფ.ბოგრემის სამხრეთ-აღმოსავლეთის ზღვის დონიდან 2000 მ. სიმაღლეზე მდებარე მთა „ლეყალი“ სადაც ადგილ „ქუროლში“ (ქურა ყამირი) ადგილობრივების გადმოცემით უნდა ყოფილიყო ეკლსია. აღნიშნული ტერიტორიის დათვალიერების შემდგომ მართლაც დადასტურდა ნაეკლესიარი მიწის ზედაპირზე შეიმჩნევა ეკლესიის ქვის ფრაგმენტები. ნაგებობა დამხრობილი იყო აღმოსავლეთით, დასავლეთ მხარეს შეიმჩნევა 2მ სიგრძის და 26 სმ სისქის ქვა. ნაგებობების აღმოსავლეთი ნაწილის გაწმენდის შემდგომ დადგინდა, რომ აღნიშნული ნაგებობა წარმოადგენდა დარბაზული ტიპის სწორკუთხა ეკლესიას მისი სავარაუდო სიგანე 3,20 სმ-ია, სიგრძე=5.30 სმ-ს.

ძეგლის მდგომარეობიდან გამომდინარე ვერ მოხერხდა ტაძრის სრული გეგმის აღდგენა (მის კედლებზე ამოსულია წიწვოვანი ტყე და ამ ეტაპზე გათხრა შეუძლებელი იყო)

ივარის თემის კიდევ ერთი სამეცნიერო მიმოქცევაში არ შესული ძეგლი გახლავთ სოფ.ბოგრეში მდებარე კლდოვანი გორის შუა ნაწილში მდებარე კედლის ნაშთები, მშრალი წყობით ნაშენი ლოდებით. დასავლეთ მხარეს ხოლო გორაკის შედარებით ზედა ნაწილში ჩრ. მხარეს აღსანიშნავია კირ-ხსნარზე რიყის ქვით ნაგები კედლის ნაშთები. როგორც ჩანს აღნიშნული ნაგებობა ან ნაეკლესიარია ან ციხე კოშკი. ამის დადგენა შესაძლებელია მისი სრული შესწავლის შედეგად. ამ ეტაპზე ჩვენს მიერ გაკეთდა მისი ფიქსაცია, როგორც გრაფიკული ასევე ფოტო.

ამრიგად, სვანეთის არქ. ექსპედიციის მიერ სავლელ სამუშაოების პერიოდში მოხდა ივარის თემის სამი ახალი დღემდე უცნობი ნაეკლესიარის აღმოჩენა გამოვლენა, დაგეგმვა და მათი შემოტანა სამეცნიერო მიმოქცევაში.

სავლელ-სადაზვერვო სამუშაოები ჩავატარეთ აგრეთვე ჭუბერის თემის სოფ.ზედა მარღში აქ გასულ წელსაც გვექონდა დაზვერვითი სავლელ სამუშაოები და წელსაც გავაგრძელეთ.ეს ტერიტორია ჩვენთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია,რამეთუ ამ მიდამოებში ვვარაუდობთ სწორედ ანტიკური ზარაფხანის ნაშთებს. ამ ტერიტორიას მოსახლეობა უწოდებს „შხიბარს“, რაც ნიშნავს წიდეებს. აღნიშნული ტერიტორია მართლაც მოფენილია წიდეებით. როგორც ჩანს აქ მეტალურგიული კერა იყო.

ადგილ „შხიბარში“ (ქართ.წიდა)(ამ მეტალურგიული კერის ერთ ადგილს ეწოდება ნაშკიდური (ქართ.სამჭედლო) (შესაძლებელია ადრეშუასაუკუნეებში აქ მართლაც ყოფილიყო სამჭედლო). სადაზვერვო თხრილის ე.წ.შურფების გავლების შედეგად. მიწის ზედაპირიდან 50 სმ -სიღრმეზე კულტურულ ფენაში წიდებთან და რკინის შემცველ ქვებთან. ერთად აღმოჩნდა „T“ მაგვარი „ხახვისთავიანი“ სპილენძის ფიბულა. ზომები სიგრძე = სიგანე = რკალის სიგანე= სვანეთის არქეოლოგიური სინამდვილისათვის ეს პირველი შემთხვევაა,მანამდე ამ ტიპის ფიბულა აღმოჩენილი არ იყო..საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ ფიბულის აღმოჩენის ადგილიდან დაახლოებით 300 მეტრში 1925 წელს მიწის სამუშაოების დროს ადგილობრივმა მცხოვრებმა ივ.დევედარიანმა აღმოაჩინა ალ.მაკედონელისა და ლისიმქეს ოქროს სტატერების მინაბამები.

ამ ტიპის ფიბულები ნაპოვნია იმ ადგილებში , სადაც რომაული ლეგიონი იდგა მაგალითად ბიჭვინთის ნაქალაქარის კულტურულ ფენებში სამარხებში,მაგ: სამარხი #419, თხრილი

09.1988, ნაქალაქარის დასავლეთი კარიბჭე თარიღდება III-IV სს-ებით.¹ამ ტიპის ფიბულები გვხვდება რომაულ სირიაშიც.²

აღნიშნული აღმოჩენამ უფრო გაამყარა ჩვენს მიერ ადრე გამოთქმული ვარაუდი კავკასიონის უღელტეხილებზე რომაელთა დამხმარე რაზმების არსებობის შესახებ. გამორიცხულია ,რომ ისეთი გეოპოლიტიკური მნიშვნელობის რეგიონი, როგორც კავკასიონი იყო რომაელებს დაუცველად დაეტოვებინათ. აღნიშნული ღონისძიების გატარების გარეშე რომი არათუ შეძლებდა კავკასიაში თავისი პოზიციების განმტკიცებას, არამედ ჩრდილო კავკასიის მთიელთა შემოტევებსაც ვერ შეაჩერებდა და ვერც შავ ზღვაზე ვაჭრობის უსაფრთხოებას უზრუნველყოფდნენ. ჩვენი აზრით, აღნიშნულ გადმოსასვლელებს რომაელები აკონტროლებდნენ ადგილობრივი დაქირავებული დამხმარე რაზმების მეშვეობით, ვფიქრობთ,რომ აქ პროვინციული ჯარის დამხმარე სასაზღვრო ნაწილები უნდა ყოფილიყო დისლოცირებული .

1.გ.ლორთქიფანიძე-ბიჭვინთის ნაქალაქარი 1996)

2. R.P. Harper, Second Preliminary Report on Excavations at Dibeï Fariasi Les Annele Archeologiques Arabes Syriennes, V,XXIV, 1974. II ტ.33 fig. 11